

CĂLĂTORIA ARTISTICĂ ȘI DE DOCUMENTARE ȘTIINȚIFICĂ, ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

dr. Elena Olariu¹

Abstract: During the 19th century, travel literature came to life through graphical forms as well, by the wide scale publishing of illustrated albums, assiduously collected throughout the whole Europe. The illustrations of these albums were fed by wide scale art productions, as artists made a lot of drawings during their numerous trips.

In the Romanian area, two travelling artists became noted, by the exceptional value of their works: Carol Popp de Szathmari and Henri Trenk. Szathmari undertook ethnographic documentation trips to Transylvania, Wallachia and Moldavia, but also to Bulgaria or Constantinople. He worked ardently and, during his lifetime, he made thousands of drawings, thus gathering and preserving illustrated information concerning folk costumes, the Oriental or the rural lifestyle.

Together with painter Henri Trenk, Alexandru Odobescu managed to initiate the first systematic cataloguing of a part of the Romanian cultural patrimony. During the scientific travels through the country (mainly in Argeș and Vâlcea counties) an exceptional travel diary was elaborated, completed daily by Alexandru Odobescu and his wife, Sașa and proving the impressing physical effort performed by the scientists and artists of that epoch in quest of historical relics. The painter who dared to make documentary drawings during these exhausting trips - often so much more difficult to undertake as the roads were not very passable, left the posterity an inestimable heritage. Because many of these sketches or drawings have remained unpublished, the present study tries to bring to both the public's and the specialists' attention a few works printed for the first time, along with new pieces of information.

Keywords: travel drawings, documentation, rural elements, Oriental lifestyle.

În secolul al XIX-lea, gânditorii epocii au căutat să definească specificul național și să promoveze o istorie identitară, fapt care a dus, printre altele, pe plan artistic, la o dezvoltare fără precedent a desenului documentar, istoric sau etnografic. Literatura de călătorie prinde viață și în forme grafice, prin apariția pe scară largă a albumelor ilustrate, colecționate cu asiduitate în toată Europa. Ilustrația acestor albume a fost alimentată de producția plastică, având în vedere că pictorii realizau pe scară largă desene, în timpul numeroaselor lor călătorii.

Interesul pentru temele istorico-documentare se dezvoltă, mai ales, începând cu anul 1798, când, încă de la începutul campaniei lui Napoléon în Egipt, s-au readus în atenția specialiștilor, dar și a publicului, marile civilizații antice dispărute, cea romană sau cea egipteană, de exemplu. Numeroși oameni de știință și artiști îl însoțesc pe Napoléon în campaniile sale militare, iar pictorii favorizați de regimurile aflate la putere immortalizează, la fața locului, realitățile lumii orientale, dar și spectaculoasele relicve istorice întâlnite.

1. **Dr. Elena Olariu** este istoric, expert atestat în arte plastice-arte grafice și conservarea patrimoniului mobil. A fost șeful Secției de arte grafice la Muzeul Național de Artă al României, iar actualmente este director adjunct Artă, Restaurare, Conservare în cadrul Muzeului Municipiului București; enaolariu@yahoo.com

Unul dintre cei mai importanți artiști din această perioadă a fost Dominique Vivant Denon (1747-1825), pictor și scriitor francez, atașat al armatei lui Bonaparte și cel care a editat monumentală lucrare intitulată *Description de L'Égypte*, unde, în desenele care reproduc relicvele arheologice, apare adeseori figurată și comisia de știință și artă, care a cercetat, inventariat și desenat toate aceste monumente. Datorită prodigioasei sale activități desfășurate în timpul campaniei din Egipt, Denon a fost numit apoi director al Muzeului Central al Republicii (devenit ulterior Muzeul Regal de la Luvru). În 1802 a mai publicat o lucrare, de această dată pe cont propriu, în două volume, care este de fapt un jurnal al expediției din Egipt: „*Voyage dans la Basse et la Haute Égypte, pendant les campagnes du général Bonaparte*”.

Au existat și alți pictori, contemporani cu Denon, care au participat la expediția din Alger ca ilustratori. Printre ei se numără Eugène Isabey (1803-1886) sau Jean-Horace Vernet (1789-1863). Sunt și artiști ai epocii care călătoresc solitar sau alături de alte importante personalități politice. Eugène Fromentin (1820-1876), de exemplu, a vizitat Algerul în anul 1846 și în anul 1852, alături de Marie Cavellet de Beaumont într-o misiune arheologică, dar în care a avut ocazia să descopere și stilul de viață al țăranilor algerieni. Fromentin a fost influențat de creația lui Eugène Delacroix, cel mai talentat dintre artiștii care s-au deplasat în nordul Africii și considerat pe bună dreptate părintele orientalismului european.

Eugène Delacroix (1798-1863) a călătorit în Tanger, în Andaluzia, la Fes și apoi în Alger, profitând de faptul că a fost atașat al ambasadei conduse de contele Charles de Mornay, reprezentantul Franței pe lângă sultanul Marocului (Sérullaz, 1951, p. 1). Alt pictor, Prosper Marilhat (1811-1847) aduce, dintr-o călătorie în Egipt, studii și schițe pe baza cărora va picta numeroase tablouri cu teme orientale. Charles-Émile de Tournemine (1812-1872) vizitează Asia Mică și Egiptul. Decamps (1803-1860) călătorește în Turcia în 1828 și realizează numeroase studii și o documentare grafică; aceasta îi va alimenta producția artistică pe tot restul vieții. Adrien Dauzats (1804-1868) a fost unul dintre ilustratorii *Călătoriilor pitorești* ale baronului Taylor.

Baronul Isidore Taylor a fost o figură marcantă în cadrul culturii franceze, în secolul al XIX-lea. S-a născut la Bruxelles, într-o familie irlandeză stabilită în Franța. Savant și administrator de mari instituții culturale și colecționar, Taylor a activat toată viața pentru valorificarea extraordinarului patrimoniu cultural francez. A călătorit nu doar în Orient (Siria, Palestina, Algeria și Egipt), ci și în țara sa de adopție. În anul 1818 realizează un voiaj în Franța, vizitând vestigii istorice, publicând apoi rezultatele acestei expediții într-o lucrare de 25 de volume, îmbogățită cu peste 6.000 de planșe prin care a încercat să inventarieze, dar și să popularizeze, bogăția patrimoniului francez. Aceste volume au fost publicate în colaborare cu Charles Nodier, artist și publicist celebru al epocii și cu Alphonse de Cailleux, care a fost, printre altele director al Muzeului Luvru. Cele 20 de volume cuprind vestigii din toate regiunile Franței: Auvergne, Bourgogne, Bretagne, Champagne, Dauphiné, Franche-Compté, Languedoc, Normandie, Picardie.

În anul 1825, baronul Taylor a fost numit director al Comediei Franceze iar regele Carol al X-lea îi recunoaște oficial titlul de baron. Este principalul inițiator, între anii 1840 și 1845, al unor asociații: cea a artiștilor dramatici, a artiștilor muzicieni, a artiștilor plastici (pictori, sculptori, gravori, desenatori), dar și a

arhitecților, asociația inventatorilor și a artiștilor industriali. În anul 1867 a fost ales senator. Pentru meritele culturale deosebite a primit, în anul 1877, Legiunea de Onoare. A adunat de-a lungul vieții una dintre cele mai formidabile colecții private din Franța.

Fără îndoială, baronul Taylor a fost o personalitate-model, inclusiv pentru Alexandru Odobescu (1834-1895), de exemplu. Odobescu a condus, la rândul său, importante instituții culturale românești, a militat pentru inventarierea patrimoniului național, a fost un arheolog celebru al epocii, fiind ales membru al Academiei Române și a ocupat, în anul 1863, postul de ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice. Alături de pictorul Henri Trenk (1818-1892), Odobescu a reușit să inițieze prima catalogare sistematică a unei părți din patrimoniul cultural românesc.

Spre mijlocul secolului al XIX-lea, artiștii occidentali încep să manifeste un interes mult sporit pentru estul sau sud-estul Europei, stabilind legături cu personalități din zonă și ajungând și în Principatele Române. Pictorul, desenatorul și gravorul francez Denis Auguste Marie Raffet (1804-1860) călătorește alături de prințul Anatole Demidoff (1812-1870), un reprezentant de marcă al aristocrației ruse. Călător pasionat și colecționar de pictură, Demidoff a inițiat o expediție științifică în Rusia meridională și Crimeea, trecând prin Moldova și Valahia. El îl însărcinează pe Raffet să înregistreze prin imagini, cât mai fidel, această călătorie care a avut loc între anii 1837 și 1838. Între cei doi se naște o prietenie care a durat până la moartea lui Auguste Raffet (Vida, Olariu, 2014, p. 229).

În anii 1851-1852, un alt artist francez, Théodore Valério (1819-1879) călătorește în Ungaria și Bosnia (Vida, 2014, p. 17) unde realizează, urmând exemplul geografului, naturalistului și exploratorului german Alexander von Humboldt, studii de antropologie și etnografie, reținând detalii de costum, moravuri sau tipologii rasiale. În opera sa grafică îmbină exactitatea observației cu sensibilitatea plastică. A doua călătorie în Balcani o întreprinde în timpul războiului Crimeii când însoțește armatele neregulate ale turcilor, la cererea lui Hippolyte Fortoul, ministrul francez al Instrucțiunii Publice. Valério pleacă prin Serbia spre Principatele Dunărene și se oprește la Silistra unde studiază varietatea figurilor de războinici de sub comanda lui Omer Pașa. Continuă călătoria, pe urmele lui Omer Pașa, între anii 1863 și 1864, în Dalmația și Muntenegru.

Românii preiau și ei moda *excursiilor naționale* franceze, adică a deplasărilor prin propria țară, consemnate în jurnale de călătorie, care adeseori sunt publicate în presa vremii (Olariu, 2007, pp. 11-12). O astfel de deplasare a fost efectuată, de exemplu, de Vasile Alecsandri, probabil în anul 1844, alături de alți trei prieteni care-și doreau să vadă portretul lui Alexandru vodă Lăpușneanu de la mănăstirea Pingărați. Povestită cu mult umor, deplasarea se dovedește anevoioasă datorită drumurilor foarte proaste. La Pingărați află că portretul căutat a fost mutat la mănăstirea Slatina, așa că pleacă să vadă muntele Ceahlău, pe care nu-l pot escalada, vizitând în final doar schitul Hangului (Alecsandri, *O primblare la munți*, apud Berindei, 1989, pp. 20-31).

Ardelenii George Barițiu și Timotei Cipariu străbat, în anul 1836, o parte din Transilvania și Țara Românească, oprindu-se la București. Dimitrie Bolintineanu, în pragul unirii Munteniei cu Moldova, va face o excursie prin Moldova, până la Iași, unde asistă la desfășurarea adunărilor ad-hoc din anul 1857.

Artiștii care activează în spațiul românesc, în această perioadă, nu rămân mai prejos. Carol Popp de Szathmari (1821-1887) va întreprinde călătorii de documentare etnografică prin Transilvania, Muntenia, Moldova, dar și în Bulgaria sau la Constantinopol. Lucrează febril de-a lungul întregii sale vieți, realizând mii de desene (Olariu, 2012, p. 20) în care adună și conservă informații ilustrate despre costume populare sau stilul de viață oriental sau rural. Opera sa grafică este considerată astăzi o remarcabilă reușită plastică, dar și un document de referință pentru orice cercetare etnografică și sociologică dedicată perioadei secolului al XIX-lea și civilizației din sud-estul Europei. Venit din Ardeal, în anul 1843, Szathmari se stabilește la București și primește comenzi de la cei patru principii care au ocupat tronul în această perioadă: Gheorghe Bibescu, Barbu Știrbey, Alexandru Ioan Cuza și Carol I. Pe unii dintre acești domnitori îi însoțește și în călătoriile efectuate la Constantinopol. A fost unul dintre artiștii importanți care au plecat pe front în timpul Războiului de Independență. Picturile, desenele și gravurile sale se află astăzi în patrimoniul unor importante instituții de cultură din țară, ca de exemplu: Biblioteca Academiei Române, Muzeul Național de Artă al României sau Muzeul Municipiului București. O serie reprezentativă de schițe și desene (cca. 600) se găsesc în colecția Muzeului Frederic Storck și Cecilia Cuțescu Storck – parte a Muzeului Municipiului București, provenind din colecția Ortansa și Alexandru Satmari. În această ultimă colecție sunt schițe în creion, acuarele sau gravuri, care reproduc portrete și costume țărănești din Argeș, Romanai, Teleorman, Mehadia, Oltenia, Bucovina sau de la Belgrad, portretele unor nobili din Ardeal și numeroase peisaje realizate în călătoriile sale².

Gheorghe M. Tattarescu pornește și el într-o călătorie de documentare care trebuia să se finalizeze cu realizarea unui *Album național*³. Respectiva călătorie de documentare pentru desenarea monumentelor istorice și ecleziastice o face singur, în anul 1860, și urmează în mare parte parcursul făcut de o altă personalitate a epocii, Alexandru Pelimon⁴.

Efectuarea acestor deplasări demonstrează interesul existent pentru reevaluarea pe criterii moderne a patrimoniului cultural românesc. A fost un proces firesc, declanșat de modelul european, impulsionat și de realizarea unirii Moldovei cu Țara Românească sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza, în anul 1859. Unirea celor două principate a stimulat dezvoltarea unor puternice sentimente naționale.

Din însărcinarea Ministerului Cultelor, Alexandru Odobescu a inițiat, în anul 1860, o călătorie de inventariere a monumentelor și obiectelor cu valoare istorică și artistică din județele Argeș și Vâlcea. Deplasarea a fost programată inițial în patru districte: Argeș, Vâlcea, Mehedinți și Dolj, dar nu s-a putut finaliza decât pentru primele două zone, durând din 20 iunie până pe data de 15 august⁵.

2. Lucrările menționate chiar în cadrul acestui articol sunt foarte puțin cunoscute, câteva dintre ele fiind publicate acum în premieră absolută. Acestea au făcut parte din expoziția *Carol Popp de Szathmari, desenator și acquarelist*, organizată în anul 2020, la Muzeul Frederic Storck și Cecilia Cuțescu Storck.

3. Originalul se află astăzi la Muzeul Național de Artă al României, la Cabinetul de desene și gravuri, nr. inv. 27.707/3109 – 27.741/3143.

4. Alexandru Pelimon a făcut călătorii lungi prin țară, pe care apoi le-a consemnat în scrieri precum: *Impresiuni de călătorie în România (1858)* și *Memoriu. Descrierea s. monastiri (1861)*.

5. Alexandru Odobescu, *Rapoartele lui Odobescu către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice relative la cercetările sale în mănăstiri*, în Odobescu, 1967, p. 423.

La fel ca și predecesorii săi europeni, principii și savanți, Alexandru Odobescu a reușit să-l convingă pe pictorul Henri Trenk să-l urmeze în această călătorie de cercetare, conștient fiind că este absolut necesară desenarea tuturor monumentelor istorice care urmau să fie inventariate.

Pictorul Henri Trenk venise din Elveția în Ardeal, studiile efectuându-le, cu cea mai mare probabilitate, la Academia de Artă din Düsseldorf. A activat în Transilvania, la Sibiu, între anii 1845 și 1856, unde s-a căsătorit și a avut doi copii: un fiu, Henri și o fiică, Marie. Trenk a predat la școala de fete din localitate. La Sibiu, artistul execută pictură de firme comerciale, pentru negustorimea din oraș, embleme nobiliare și steaguri militare, dar realizează și portrete la comandă sau diverse peisaje. Se stabilește apoi la București⁶ (Grigorescu, 1992, p. 13) unde devine cunoscut în special pentru activitatea sa de desenator și pictor documentarist, participând și la *Expozițiile artiștilor în viață*, începând din anul 1865.

Henri Trenk se apropie de Odobescu și-l susține în activitatea sa științifică, însoțindu-l în călătoriile de documentare, efectuate în 1860, dar și în campania arheologică din satul Pietroasele, din toamna anului 1866. Pasionat și de fotografie, immortalizează piesele din tezaurul de la Pietroasa și le prelucrează prin pictare. Pe probele fotografice, Trenk colorează cu guașă și culori de anilină. Suprapune clișeul pe o foiță de aur pentru a reuși să redea strălucirea metalului prețios din care au fost realizate piesele arheologice (*Ibidem*, p. 21). Cu aceste lucrări este prezent la Expoziția Universală de la Paris din anul 1867, iar în anul 1868 continuă să aplice aceleași tehnici fotografice și pentru suita de *Tezaure barbare găsite la Ermitaj și în Muzeul din Budapesta*. Se pare că a călătorit alături de Alexandru Odobescu la Sankt Petersburg, unde a început seria dedicată tezaurelor barbare.

În București, din anul 1867, Trenk activează ca profesor de desen la Gimnaziul Gheorghe Lazăr. Colaborează, în perioada 1860-1881, la revistele satirice: „Nichipercea”, „Ochiul dracului”, „Arțagul dracului”, „Codița dracului” cât și la diverse calendare (*Ibidem*, p. 13), foarte la modă în epocă. În perioada 1862-1863 pictează coloanele și pisanii din pridvorul mănăstirii Antim, iar în anul 1867 este numit profesor la Gimnaziul Gheorghe Lazăr (*Ibidem*, p. 14). În colecția Pinacotecii București s-au păstrat două picturi realizate de Henri Trenk, care reprezintă un sacagiu și un peisaj de câmpie (*Pinacoteca București: repertoriul de pictură*, 2017, pp. 37-38) și câteva desene.

Călătorind alături de Odobescu în anul 1860, Trenk a realizat câteva sute de desene documentare de o importanță excepțională pentru cercetarea istorică din epocă dar și pentru studiile științifice ulterioare legate de conservarea patrimoniului imobil și mobil național. Toate planșele au fost desenate la cererea Ministerului Cultelor și au fost predate de Alexandru Odobescu de-a lungul anului 1861. Albumul a fost dăruit ulterior principelui Carol I care, la venirea în România, dorea să-și cunoască noua țară. La rândul său, principele l-a dăruit Muzeului de Artă Națională (aflat atunci pe Șoseaua Kiseleff) considerând că albumul trebuie să aparțină de fapt unei instituții publice, pentru a-l putea aduce mai aproape de cunoașterea publicului. Din anul 1953, se află la Cabinetul de desene și gravuri al Muzeului Național de Artă al României.

6. Unde a rămas până la moartea sa, în anul 1892, la 74 de ani.

Odobescu, secondat de Trenk, și-a propus să viziteze toate bisericile, mari sau mici, din districtele menționate. A copiat o cantitate impresionantă de inscripții pe care le-a identificat în timpul cercetării: pisanii, însemnări de pe portretele murale, de pe morminte, clopote, icoane. A făcut inventarii și descrieri exacte ale obiectelor descoperite, ale cărților din biserici sau mănăstiri. În cele două districte a identificat cca. 50 de așezăminte bisericesti, dintre care opt mănăstiri importante.

Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice l-a sprijinit pe entuziastul istoric român punând la dispoziția lui serviciile poștei, i-a acordat scrisori de recomandare pentru administrația locală și pentru așezămintele bisericesti, unde adeseori a fost cazat împreună cu Trenk. Cheltuielile călătoriei au depășit cu mult banii alocați de minister, 50 de galbeni, restul cheltuielilor fiind suportate de familia Odobescu. Un sprijin deosebit a fost oferit de familia Golescu, la conacul acesteia fiind găzduiți zile întregi pe parcursul călătoriei.

Alături de cei doi a călătorit și soția lui Odobescu, Sașa, care i-a ajutat să completeze jurnalul călătoriei și să eticheteze o mare parte dintre obiectele selectate pentru a fi aduse la București. Conștientă de importanța acestui jurnal de călătorie, Sașa Odobescu a dorit ca manuscrisul să vadă lumina tiparului și l-a încredințat, mai târziu, lui Al. Tzigara Samurçaș. Acesta îl va publica fragmentar în *Convorbiri literare* între anii 1915 și 1923, textul văzând integral lumina tiparului în anul 1934. Jurnalul de călătorie constituie astăzi cel mai prețios document referitor la condițiile în care s-a desfășurat toată călătoria, dar și referitor la modul în care un artist își realiza documentarea ilustrată în secolul al XIX-lea.

Odobescu a propus ca toate obiectele sacre sau cu valoare artistică să fie adunate pentru un viitor muzeu național (Odobescu, 1967, p. 424), care ar fi trebuit să se constituie în timp și toate manuscrisele sau cărțile vechi să fie adunate și predate bibliotecii statului, deoarece multe dintre acestea zăceau prin poduri, fiind ignorate de preoții sau călugării așezămintelor religioase.

Inițiativei lui Alexandru Odobescu i se datorează aducerea la București, în anul 1861 (*Ibidem*, p. 429), a 39 de volume din tot ce aveau mai prețios bibliotecile mănăstirilor Cozia și Bistrița, volume care fac astăzi parte din colecțiile Bibliotecii Academiei Române și ale Muzeului Național de Artă al României. A fost cea mai importantă inventariere sistematică a epocii, în materie de manuscrise și tipărituri din literatura noastră medievală. Atunci a fost descoperit *Calendarul astrologic* al lui Constantin Brâncoveanu de la mănăstirea Hurezu. Odobescu mai recuperează o psaltire, a lui Coresi, din 1577, dar și numeroase manuscrise și tipărituri religioase scrise în limba slavonă.

Pictorul Henri Trenk a realizat schițe generale sau mai detaliate cu toate mănăstirile vizitate și, de asemenea, a reprodus în desen obiectele cele mai interesante descoperite. La întoarcere, ministerul a promis să-l plătească pe Trenk pentru a realiza un album cu ilustrații care să cuprindă toate aceste imagini.

La aproape un an de la începutul călătoriei de cercetare, în scrisoarea din 19 mai 1861, Alexandru Odobescu îl înștiința pe ministrul cultelor că Henri Trenk realizase deja 88 de planșe definitive (*Ibidem*, pp. 425-427), desene în tuș sepia, acuarele sau uleiuri cu monumentele și obiectele văzute în călătoriile de documentare. Urmău să mai fie predate încă 16 desene (*Ibidem*, p. 425, scrisoarea datată 19 mai 1861). Acestea erau planșele pe care Odobescu le-a prezentat la minister și pe care dorea să le publice

cu ajutorul financiar al satului. Alături de aceste planșe a predat diverse rapoarte scrise și listele complete cu obiectele și cărțile descoperite.

De fapt, Trenk a realizat mai multe planșe: pentru unele monumente a desenat cel puțin două sau trei variante sau copii. Cele mai multe dintre desene au fost inserate singure pe pagină, altele grupate, câte două sau patru pe o planșă⁷. Numărul desenelor a fost însă mult mai mare pentru că o parte au fost dăruite chiar de Henri Trenk unor prieteni. La fața locului, Trenk a realizat în special schițe sau acuarele, mult mai ușor de realizat *in situ*, transpuse apoi în tehnica mai elaborată a guașei sau a uleiului. A fost o muncă foarte elaborată și extrem de dificilă, care presupunea multă atenție, măiestrie și rigurozitate.

Presa vremii a salutat această colaborare și simbioza dintre savant și artist a fost foarte apreciată, fiind la noi prima asociere de acest fel. George Sion a fost gazetarul care a anunțat public evenimentul în *Revista Carpaților*, în numărul din 1 iulie 1860 (Frunzetti, 1991, p. 279).

Multe dintre desenele lui Trenk au fost expuse în epocă în anul 1865, apoi în 1873, la Expoziția Societății Amicilor Belle Artelor din sala Herdan⁸, fiind apoi reproduse în multe publicații datorită valorii lor documentare excepționale.

Călătoria celor doi începe la data de 18 iunie la ora 10 dimineața, dar datorită ploilor abundente din acele prime zile se opresc la conacul Goleșcu. Pe drum o parte din prețioasa hârtie achiziționată pentru desenele lui Henri Trenk se udă, dar este în final recuperată. Informațiile primare despre diferitele destinații sau despre starea drumurilor Odobescu le adună de la administrația locală din Pitești. Prima oprire mai importantă este la Tutana, unde ajung pentru că surugii greșesc drumul. Aici Trenk desenează, Odobescu copiază pisană, iar de acolo pleacă spre dealul Cotmeana pe care îl urcă cu cei 12 cai de poștă luați de la Bascov, o localitate în care se opresc pe drum. La Cotmeana ajung joi, 22 iunie, spre seară. A doua zi Trenk desenează mănăstirea și câteva detalii: tocurele de piatră ale ferestrelor, ușile cele vechi (găsite în pod) și iconostasul săpat în lemn. Odobescu copiază cele două pisanii și inscripția de pe clopot (este copiată cu hârtie de calc). Sunt cercetate și cărțile vechi din mănăstire.

Pe data de 24 iunie se întorc la Golești unde sunt întâmpinați de femeile de acolo, toate îmbrăcate în straie populare. A doua zi vizitează biserica de la Golești unde Odobescu copiază pisană, iar Trenk desenează tocurele de piatră ale ușilor. Astfel de desene se realizau de obicei în creion, la care se adăugau însemnările de culoare, în cazul în care artistul nu folosea direct acuarela, pentru a ilustra și cromatic imaginea imortalizată.

În zilele următoare se vizitează localitatea Vărzarul unde Trenk face o copie după portretul lui Radu, armașul Vărzarului, apoi sunt cercetate bisericile de la Bădiceni, Costești și schitul Robaia. Robaia este plasată într-un peisaj minunat, biserica nu i se pare lui Odobescu foarte interesantă, dar, printre cărți, găsește Noul Testament tipărit în timpul domniei lui Gheorghe Rákóczi. De aici pleacă împreună cu Trenk spre Episcopia Argeșului, unde și înnoptează.

Pe data de 27 iunie este cercetată vechea clădire a Curții de Argeș, apoi cu cei 8 cai de poștă se pleacă spre cetatea lui Vlad Țepeș, trecându-se prin Albești.

7. Toate aceste lucrări au fost publicate în *Repertoriul graficii românești din secolul al XIX-lea S-Z*, vol. II, București, 1975, pp. 423-446.

8. Ion Frunzetti, „H. Trenk și spiritul exoticului descoperit în însăși țara de elecțiune”, în Frunzetti, 1991, pp. 276-287.

Urcarea spre cetatea de la Poenari este extrem de dificilă, mai ales pentru Odobescu care, la un moment, renunță. Trenk, obișnuit cu muntele și mult mai rezistent fizic, desenează cetatea de la diferite distanțe. Se întorc la Curtea de Argeș, unde Trenk realizează, pentru doamnele de la Golești, o altă variantă a acuarelei cu cetatea lui Vlad Țepeș. Trenk rămâne la Curtea de Argeș în timp ce Odobescu se reîntoarce la Golești. Starea de sănătate a lui Odobescu este grav încercată și rămâne câteva zile la conacul de la Golești pentru a se reface.

Odobescu revine pe data de 5 iulie la Curtea de Argeș, unde Trenk realizase deja foarte multe lucrări, reproducând pe hârtie portrete votive și copiind cu ajutorul hârtiei de calc o serie de inscripții de pe morminte.

Călătoria continuă apoi la Brădet, la schitul Văleni și schitul Scăueni. Aflat în căutarea pietrei de mormânt a lui Mihnea Vodă, Alexandru Odobescu, alături de Sașa, trec granița și ajung la Sibiu, unde speră să poată vedea această piatră funerară, fără să reușească însă. Vizitează Muzeul Brukenthal, alături de cumnatul lui Trenk, Albrecht, care face oficiile de gazdă. La Sibiu se stabilise sora pictorului, iar Trenk a locuit aici o scurtă perioadă de timp înainte de a veni la București⁹.

După călătoria de la Sibiu se întorc și se îndreaptă spre Cozia, trecând și prin Cornet. De la Cozia, care devine un fel de cartier general al expediției, pleacă apoi spre Cârligele, reîntorcându-se la mănăstirea de pe malul râului Olt. La Cârligele, Trenk este fascinat de peisajele spectaculoase de acolo și promite că se va întoarce pentru a le mai desena. Este important de menționat că Henri Trenk este unul dintre primii pictori care, în spațiul românesc, deschide gustul publicului pentru peisajul autohton. Peisajul lui Trenk nu are forța din picturile marilor peisagiști romantici ai epocii, dar artistul se dovedește sensibil și cumulează multe dintre tendințele epocii, care cer exprimarea sentimentelor lăuntrice în momentul elaborării unei creații artistice. Desenul său rămâne, în primul rând, un document excepțional, remarcabil prin grija pentru detaliile pitorești, cu diverse personaje create în tehnici de miniatură, animale sau atelaje de călătorie, pe care îi place să le immortalizeze.

Ziua de 15 iulie este dedicată de Trenk realizării de schițe. Odobescu transcrie pisanii și însemnările de pe pereți, cercetează argintăria, cărțile și hainele preoțești. În această zi a fost găsit la Cozia și faimosul epitaf cusut cu fir, cu mărgăritare și pietre scumpe. Trenk îl desenează.

În ziua următoare se continuă drumul și se pleacă spre Turnu și apoi spre Ostrov, unde drumeții se întâlnesc cu maica Maximilia, una dintre surorile fraților Brătieni, călugărită aici. Sașa rămâne la Ostrov, iar Odobescu și Trenk vizitează mănăstirea Stănișoara, iar pentru a ajunge la Frăsinei iau cu ei un dorabanț înarmat, pentru că drumul era puțin frecventat și periculos. Pe drum s-au oprit de două ori, pentru ca Trenk să poată desena.

La întoarcerea în Ostrov, Trenk vrea să deseneze schitul și cu greu își găsește un loc bun, cu vizibilitate, atât de deasă era vegetația și frunzișul. La vremea aceea schitul era și închisoare pentru femei. Tot aici Trenk copiază și o icoană veche arătată de maica Maximilia.

9. La Muzeul Brukenthal, în Galeria de Artă Românească, sunt expuse trei lucrări de Henri Trenk, un portret de copil, *Julius Sigerus*, realizat în stil Biedermeier, un peisaj, *Intrarea în Cheile Turzii*, și un peisaj urban cu Biserica Evanghelică din Sibiu.

Călătoria continuă la Fedeleșoiu și apoi se pleacă spre Râmnic. Apoi ajung întâmplător la Stănești, pentru că greșesc drumul, dar acolo descoperă mormintele familiei Buzescu, printre care și pe acela a lui Stroe Buzescu. În ziua următoare se îndreaptă spre Mamu, unde Trenk desenează turnul. Spre Dobrușca, Odobescu și Trenk merg călare. Se întorc la Râmnic unde Trenk desenează aproape o zi întreagă. Se mai vizitează Cetățuia, Ulteni, dar și Sărăcinești. Nu sunt evitate nici peșterile din zonă, cum este Peștera lui Antonie, sau ocna de la Târgul Ocnei, unde Trenk face câteva schițe. Urmează Govora și Mănăstirea Dintr-un lemn.

La 29 iulie, spre sfârșitul perioadei de deplasări, în drum spre Pătrunsa, Trenk cade de pe cal și după ce *ocărăște* în toate limbile refuză să mai meargă călare, făcând restul drumului pe jos, spre exasperarea lui Odobescu. Drumul dus-întors a durat 15 ore. În drum se opresc la Bărbătești, Dobriceni și la Schitul Jgheabu. A doua zi este destinată odihnei, iar Trenk desenează o pereche de rucavițe care au fost aduse de la Govora apoi se mai vizitează Mănăstirea Dintr-un lemn, care este și ea desenată. Se ajunge cu trăsura la Surpatele unde pictorul, cocoțat pe o grămadă de scânduri, desenează mănăstirea și copiază o icoană.

Călătoria se apropie de sfârșit și ultimele vizite sunt destinate vizionării bisericii de la Bunești și a schitului Păpușa. Se lucrează până la orele 2 noaptea: Trenk desenează obiecte vechi, Odobescu lucrează la textele copiate. Aceste activități continuă a doua zi, Trenk copiază o icoană a Sfântului Procopie, Sașa aranjează brâul banului Barbu, iar Odobescu finalizează copierea unor pomelnice. Așa se sfârșește ultima zi a acestei călătorii unice în epocă și singura de acest gen care a fost descrisă într-un text memorialistic și apoi publicată.

Excepționalul jurnal de călătorie, redactat de Alexandru Odobescu și de soția lui, Sașa, dovedește efortul fizic impresionant depus de savanții, dar și de artiștii vremii, plecați în căutarea relicvelor istorice. Pictorii care s-au încumetat să realizeze desene de documentare și să efectueze călătorii extenuante, de cele mai multe ori îngreunate de existența unor drumuri greu practicabile, au lăsat posterității o moștenire de o valoare inestimabilă.

În final, nu putem decât să constatăm că fuziunea dintre călătoria artistică și cea științifică a reprezentat în secolul al XIX-lea o direcție importantă de dezvoltare a cunoașterii patrimoniului istoric și artistic din România. Imaginile imortalizate atunci au devenit, pe măsura trecerii timpului, din ce în ce mai prețioase, mai atractive și mai interesante, inclusiv pentru un public din ce în ce mai larg.

Carol Popp de Szathmari
Macedoneancă din Bulgaria
Foto: Cristian Oprea

Carol Popp de Szathmari
Mehadia - Herculane
Foto: Cristian Oprea

Carol Popp de Szathmari
Țărancă din Vâlcea
Foto: Cristian Oprea

Carol Popp de Szathmari
Chilie la mănăstirea Agapia
Foto: Cristian Oprea

Carol Popp de Szathmari
Țărăncă înstărită din Teleorman
Foto: Cristian Oprea

Carol Popp de Szathmari
Văratec
Foto: Cristian Oprea

Carol Popp de Szathmari
Târgul Moșilor
Foto: Cristian Oprea

BIBLIOGRAFIE:

- Berindei, Dan (studiu introductiv, antologie și note), *Călători români pașoptiști*, Editura Sport-Turism, București, 1989.
- Frunzetti, Ion, *Arta românească în secolul al XIX-lea*, Editura Meridiane, București, 1991.
- Grigorescu, Marica, *Henri Trenk și arta restituirii tezaurilor*, catalog de expoziție, Muzeul Național de Artă al României, București, 1992.
- Odobescu, Alexandru, *Opere*, vol. II, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967.
- Olariu, Elena, „Călătoria, formă de cunoaștere și emancipare”, în *Ipostaze ale modernizării în Vechiul Regat*, Editura Universității din București, 2007.
- Sérullaz, Maurice, „L'Orientalisme de Delacroix et son voyage au Maroc”, în *Delacroix. Aquarelle du Maroc*, Paris, 1951.
- Vida, Mariana, Olariu, Elena, *Epoca Biedermeier în Țările Române (1815-1859)*, catalog de expoziție, Editura Muzeul Național de Artă al României, 2014.
- Vida, Mariana, *Un călător francez în Balcani: Théodore Valério*, catalog de colecție, Muzeul Național de Artă al României, 2014.
- Pinacoteca București: repertoriul de pictură*, vol. I, Editura Muzeului Municipiului București, 2017.